

LEXIKOGRAFICKÝ OPIS SLOVOTVORNÉHO SYSTÉMU SLOVENČINY (VÍZIE, STAV, PERSPEKTÍVY)

Katarína Vužňáková

VUŽŇÁKOVÁ, K. (2026): Lexicographic Description of the Word-Formation System of Slovak (Visions, Current State, Perspectives). In: *Slovenská reč*, 91/1, 126 – 151.

Abstract: This paper is dedicated to the 90th anniversary of the birth of professor Juraj Furdík. One of the major achievements of this leading Slovak derivatologist was the development of the concept of the *Word-Formation Dictionary of Slovak*, intended to describe every lexical unit of the language from the perspective of the theory of word-formation motivation. The *Word-Formation Dictionary of Slovak* has not yet been realized in its originally proposed form; however, several versions have been developed. The first more comprehensive, though still partial, implementation is the *Word-Formation Dictionary of Compounds in Slovak*. In this paper, we present Furdík's project, its subsequent versions, and the form of the *Word-Formation Dictionary of Compounds in Slovak*, which is based on the original concept. In connection with the development of artificial intelligence, new possibilities for the lexicographic processing of the Slovak word-formation system are emerging, opening up new perspectives for more efficient and faster processing of word-formation parameters.

Keywords: word-formation, lexicography, dictionary, compound words.

Článok v skratke:

- Jedným z počinov popredného slovenského derivatológa Juraja Furdíka bolo vytvorenie koncepcie *Slovotvorného slovníka slovenčiny*, ktorou by bolo možné opísať z hľadiska teórie slovotvornej motivácie každú lexikálnu jednotku jazyka.
- *Slovotvorný slovník slovenčiny* v jeho pôvodne navrhutej podobe sa zatiaľ nepodarilo realizovať, ale vznikli jeho rôzne verzie a prvým komplexnejším, hoci čiastkovým, spracovaním je *Slovotvorný slovník kompozít v slovenčine*.
- V súvislosti s umelou inteligenciou sa ukazujú nové možnosti lexikografického spracovania slovotvorného systému slovenčiny.

1. ÚVOD

Tento príspevok je venovaný 90. výročiu narodenia profesora Juraja Furdíka, popredného predstaviteľa slovenskej derivatológie. Jedným z jeho kľúčových vedeckých počinov bolo vytvorenie koncepcie slovotvorného slovníka slovenčiny, ktorej cieľom bolo systematicky opísať každú lexikálnu jednotku jazyka z hľadiska teórie slovotvornej motivácie.

Hoci sa *Slovotvorný slovník slovenčiny* v pôvodne navrhnutej podobe doposiaľ nepodarilo realizovať, jeho koncepcia sa stala východiskom pre vznik a úvahy o viacerých čiastkových verziách a spracovaniach, ktoré sme prezentovali vo viacerých prácach (Vužňáková 2006b, 2012, 2015, 2025; Liptáková – Vužňáková 2009; Vužňáková – Gáborová – Brestovičová 2025). Prvým komplexnejším, hoci stále parciálnym, výstupom tejto koncepcie je *Slovotvorný slovník kompozít v slovenčine* (Vužňáková – Gáborová – Brestovičová 2025).

Cieľom príspevku je pripomenúť projekt J. Furdíka, jeho ďalšie rozpracovania a predstaviť aktuálnu podobu *Slovotvorného slovníka kompozít v slovenčine*, ktorá nadväzuje na pôvodnú koncepciu. Zároveň v súvislosti s rozvojom umelej inteligencie poukazujeme na nové možnosti lexikografického spracovania slovotvorného systému slovenčiny, čím sa otvárajú nové perspektívy efektívnejšieho a rýchlejšieho spracovania slovotvorných parametrov.

2. PRIEKOPNÍCKY PLÁN J. FURDÍKA

V rámci slovenskej jazykovedy, osobitne derivatológie, J. Furdík prišiel ako prvý s myšlienkou slovotvorne analyzovať každé slovotvorne motivované slovo. Vypracoval model nového, unikátneho typu lexikografickej práce – *Slovotvorný slovník slovenčiny* (Furdík 1995, 2002, 2004), ktorý mal vychádzať z *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (Kačala – Pisárčiková 1997; ďalej len KSSJ) a v porovnaní s hniezdovými slovníkmi mal:

- I. Rozširovať a špecifikovať poznanie:
 - o charakte re základového a odvodeného slova (ich sémanticko-gramatických vlastnostiach);
 - o slovotvorných prostriedkoch (sufix, prefix, sufixoid, prefixoid, postfix, gramatická a samostatná morféma);
 - o slovotvorných postupoch:
 - a) základné – 1. derivácia (sufixácia, prefixácia, postfixácia, reflexivizácia, transflexia, konfixácia),
 2. kvázikompozícia,
 3. kompozícia (juxtapozícia, čistá kompozícia, kompozično-derivačný postup, t. j. kompozično-sufixálny a kompozično-transflexný postup),
 - b) pridružujúci sa – univerbizácia;
 - o vedľajších, sprievodných procesoch: alternácie, trunkácia;
 - o slovotvorných modeloch;
 - o slovotvornom a motivačnom význame odvodeného a zloženého slova;
 - o slovotvorných útvaroch: (1. slovotvorné typy, 2. onomaziologické kategórie, 3. typy onomaziologických kategórií).

II. Obsahovať označenie bežných i výnimočných, unikátnych javov i slov, ktoré sa v KSSJ nenachádzajú. Ide o:

- a) odvodené jednotky doložené jazykovou praxou;
- b) derivatémy (všetky lexikálne jednotky, ktoré sú súčasťou vzťahov slovotvornej motivácie; Furdík 2004), ktoré sú východiskami pre slovotvornú motiváciu jednotlivých slov (*kač → kačka), a to i v takých prípadoch, keď slovo uvedené v KSSJ je len jedným z článkov slovotvorného radu: *palatum → *palatálny → *palatalizovať → palatalizácia → palatalizačný (Dziaková 2001).

Základom pre vypracovanie slovníka, zostavenie každého hesla bola nasledujúca schéma pozostávajúca zo 14 bodov:

Heslové slovo a jeho diagnostická parafráza

1. slovný druh a jeho sémanticko-gramatická špecifikácia
 - 1.1. štylistická klasifikácia (ak je slovo štylisticky príznakové)
2. motivovanosť/nemotivovanosť slova
3. motivant(y)
 - 3.1. vzťah motivant → motivát
 - 3.2. slovný druh a sémanticko-gramatická špecifikácia motivantu/motivantov + relevantná štylistická charakteristika
 - 3.3. charakter motivátu/motivantov vyplývajúca z 3.2.
4. slovotvorný základ
 - 4.1. alternácie v slovotvornom základe a trunkácia
 - 4.2. spájacia morféma (pri kompozitách)
5. slovotvorný formant
 - 5.1. druh formantu
 - 5.2. prípadná variantnosť formantu (fónická alebo morfematická)
6. slovotvorný postup
 - 6.1. univerbizácia
7. slovotvorný vzorec
8. motivačný význam
9. slovotvorný význam
10. príslušnosť do onomaziologickej kategórie
11. typ onomaziologickej kategórie
12. dva príklady slov patriacich k rovnakému slovotvornému typu
13. motivačná intencia (miesto slova v slovotvornom hniezde)
14. súhrnná charakteristika

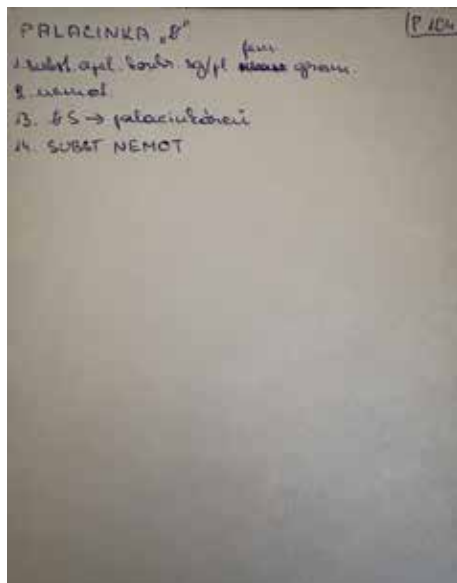
Ukážka hesla:

parádička „malá paráda“

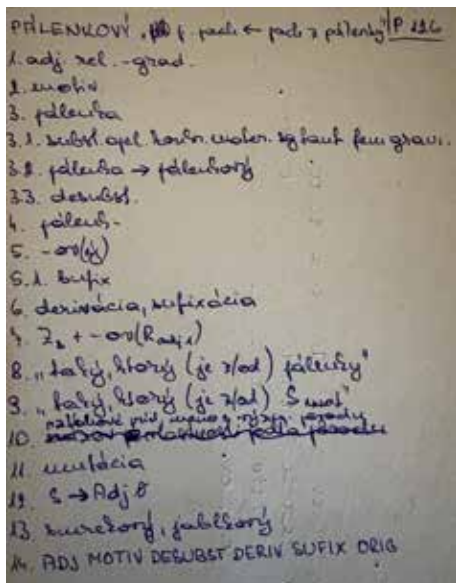
1. subst. apel. abstr. sg./pl. fem. gram.
 - 1.1 expr.
2. motiv.
3. paráda
 - 3.1 subst. apel. abstr. sg/pl. fem. gram. hovor. nemot.
 - 3.2 paráda → parádička
 - 3.3 desubst.
4. parád'-
 - 4.1 -d/-d'-
5. -ičk(a)
 - 5.1 sufix
 - 5.2 var. -ka/-ička
6. derivácia, sufixácia.
7. Zs + -ičk(R_{fl})
8. „malá paráda“
9. „mal-R S_{MOT}“
10. deminutívum
11. modifikácia
12. chybička, zimička
13. → S → Ø
14. SUBST MOTIV DESUBST DERIV SUFIX DEMIN MODIF

Ako dokumentačné ukážky sprístupňujeme aj kartotečné záznamy z rukopisného materiálu J. Furdíka, ktoré doposiaľ neboli publikované. Tieto kartotečné lístky reprezentujú pôvodný analytický postup, v rámci ktorého sa každá lexikálna jednotka spracúvala individuálne a detailne, čo bolo mimoriadne časovo náročné. Z tohto dôvodu J. Furdík pristupoval k spracúvaniu hesiel aj prostredníctvom spolupráce so študentmi, a to formou seminárnych prác, ako aj diplomových a dizertačných prác.

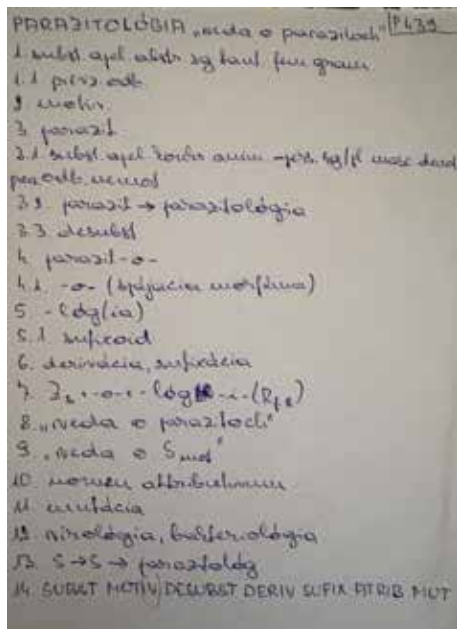
Obr. 1: Analýza nemotivovaného slova

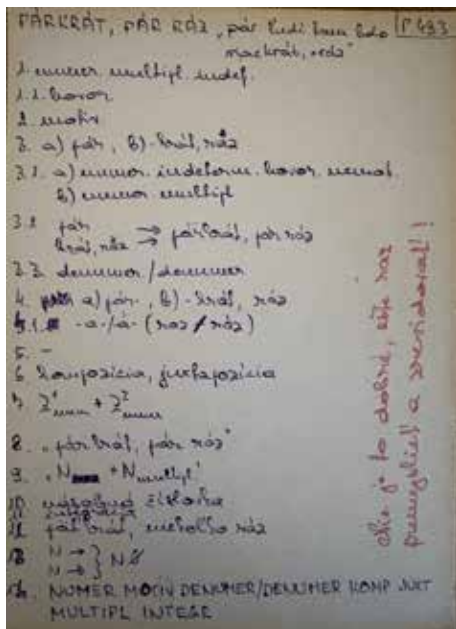
Obr. 2: Analýza derivátu

Obr. 3: Analýza slova so sufixoidom

Obr. 4: Analýza kompozita

Kartotečné záznamy názorne dokumentujú problematické miesta, ktoré J. Furdík vnímal pri analýze lexikálnych jednotiek, jeho pochybovačnosť, ako aj neustále vyrovnávanie sa s rozmanitosťou jazykových javov a ich často jedinečným charakterom. Tento prístup poukazuje na vysokú mieru individuality lexikálnych jednotiek, čím potvrdzuje antropocentrický charakter jazyka, ktorý bol v základe Furdíkovej teórie lexikálnej motivácie (Furdík 2008).

Uvedené skutočnosti sa výrazne prejavili aj pri tvorbe *Slovotvorného slovníka kompozít v slovenčine* (pozri o tom v časti 4), ako aj pri programátorskom spracovaní dát získaných z excelovskej databázy daného slovníka. Ukázalo sa, že bolo nevyhnutné vytvárať veľké množstvo osobitných analytických kategórií, najmä v oblasti alternančných zmien či slovotvorných prostriedkov. Tak, ako pri pôvodnom rukopisnom spracovaní údajov, aj v našom prípade vznikala neustála potreba návratu k už analyzovaným javom a k ich opakovanému prehodnocovaniu.

Rukopisné materiály J. Furdíka zároveň poskytujú cenný vhlád do jeho spôsobu uvažovania – do procesu permanentnej korekcie vlastných riešení a nespokojnosti s aktuálnym stavom interpretácie. Tento aspekt je zreteľne zachytený na kartotečných lístkoch v podobe opakovaných prepisov, doplnení a komentárov (pozri obr. 1, 2, 3, 4). Analogické postupy možno pozorovať aj v rukopisných poznámkach k jednotlivým heslám, resp. jazykovým javom, ktoré sa v priebehu výskumu ukazovali ako metodologicky či interpretačne nedoriešené. Vyberáme z nich dve ukážky:

27. 9. 98 K heslám PANSLÁV, PANSLAVIZMUS, PANSLAVISTA

Som absolútne bezradný.

1. Aké je smerovanie motivačných vzťahov medzi nimi? Zdanlivo ide podľa poradia, ako som ich uviedol, teda pansláv → panslavizmus (hnutie panslávov, príp. panslávské hnutie) → panstavisť (prívrženec panslavizmu). Lenže aj pansláv je motivované – ale Čím? *Sláv v súčasnej slovenčine neexistuje (mám siahnuť za Kollárom: „Co z nás SLÁVŮ bude o sto roků?“ Navyše KSSJ aj SCS vykladajú PANSLÁV i PANSLAVISTA ako „prívrženec panslavizmu“. Zo by znamenalo motiváciu: PANSLAVIZMUS → PANSLÁV
→ PANSLAVISTA

Potom však čím je motivované substantívum panslavizmus?

2. Akým postupom je utvorené subst. pansláv? HESLÁ SOM SÍCE SPRACOVAL? ALE VEĽMI POCHYBNE!

5. 9. 98 K heslu PANAMERICKÝ,

Ako hodnotiť útvár PAN-? Slovník cudzích slov ho uvádza ako samostatné heslo s výkladom „prvá časť zložených slov s významom všetko, celok, celý a pod.“ Dobré. Lenže ako samostatné slovo sa to v slovenčine nevyskytuje! Hodnotiť ho ako viazaný slovotv. základ: A aký? Domáce vše- sa dá takto hodnotiť ako zámenný, teda slová typu všeslovan-

ský, všemocný sa dajú chápať ako kompozitá s prvým slov. základom zámenným, ale PAN- predsa v slovenčine nie je zámeno! Vziať to predsa ako „zámenný základ“ na základe predpokladanej sémantickej ekvivalencie vše- – pan-? Inde sa (čosi podobné) chystám urobiť, napr. pri bi- – dvoj- (bipolárny – dvojpolový), teda bi- chápem ako viazaný numerálny základ. Nemám takto postupovať aj tu? Ak chcem byť dôsledný, tak áno. Ale ja som ho interpretoval ako prefixoid a sltv. postup ako prefixálno-sufixálny. Zaradil som slovo medzi názvy širokého vzťahu, lenže ten sémantický príznak „celý“ je tam navyše. Je to nedoriešené!

Vyššie uvedená metodika umožňuje podrobne a komplexne zachytiť lexikálnu zásobu slovenského jazyka z hľadiska slovotvorby. Každé slovo však obsahuje toľko parametrov, že ich spracovanie je časovo veľmi náročné a názorné zobrazenie nesmierne rozsiahle, a tak i vydanie slovníka v knižnej podobe nepraktické (muselo by mať niekoľko zväzkov) i finančne ťažko zvládnuteľné. Aj v súvislosti s rozvojom počítačovej techniky sa začalo uvažovať o alternatívnom a efektívnejšom riešení a realizovali sa prvé pokusy o kvantitatívny výskum slovotvorného systému a spracovanie hesiel počítačovým programom (Furdík 1990, Furdík – Furdík 2002, Furdík 2004). Aj keď sa ukazovalo, že slovotvorba nie je taká pravidelná ako morfológia a syntax a že zostaviť program na spracovanie všetkých slovotvorných parametrov je pomerne zložité, J. Furdík sa pokúšal aj v spolupráci so svojim synom K. Furdíkom o počítačovú analýzu slovotvornej stránky lexikálnych jednotiek. Spolu prezentovali vývoj počítačového riešenia ako podporného prostriedku pre komplexný lexikografický opis slovotvorného systému slovenčiny (pozri Furdík – Furdík 2002). Realizáciu tohto projektu však prerušili okolnosti, ktoré presiahli rámec jeho vedeckej činnosti.

3. VERZIE SLOVOTVORNÉHO SLOVNÍKA

Vzhľadom na uvedené skutočnosti vznikla myšlienka vytvoriť slovník v kratšej, upravenej podobe na pedagogické účely. Tak bola v spolupráci s J. Furdíkom rozpracovaná aj ďalšia verzia slovníka opisujúceho slovotvorné procesy (Dziaková 2000, 2001) a paralelne sa začalo pracovať na dvoch variantoch *slovotvorného slovníka slovenčiny* (ďalej SSS):

1. variant – vychádzal z pôvodnej podoby zamýšľaného projektu,
2. variant – bol upravenou a zredukovanou verziou.

Redukcia záznamu pôvodne štrnástich parametrov však nevyhnutne viedla k tomu, že opis slovotvorne motivovaných lexikálnych jednotiek stratil na komplexnosti deskripcie odvodených a zložených slov.

Tab. 1: Ukážka 2. variantu *Slovotvorného slovníka slovenčiny* (výber z diplomovej práce K. Dziakovej 2000; pozri aj Dziaková 2001)

názov	motivovanosť	motivant	ST postup	ST štruktúra	typ ST kategórie	ST kategória	
kankán	0	0	0	0	0	0	0
kankánový	M	kankán	sufixácia	kankán-ový	mutač.	desubst.	objekt
kanoe	0	0	0	0	0	0	0
kanoista	M	kanoe	sufixácia	kano-ista	mutač.	desubst.	konateľské substantívum
kanoistika	M	kanoista	sufixácia	kanoist-ika	mutač.	desubst.	nomen essendi
kanoistka	M	kanoista	sufixácia	kanoist-ka	modif.	desubst.	feminatívum
kanoistický	M	kanoistika	sufixácia	kanoistic-ký; k/c	mutač.	desubst.	zloženie
kanón	0	0	0	0	0	0	0
kanónový	M	kanón	sufixácia	kanón-ový	mutač.	desubst.	pôvod
kanónik	M	kanón	sufixácia	kanón-ik; n/ň	modif.	desubst.	deminutívum

Vysvetlenie skratiek a značiek:

ST – slovotvorný; desubst. – desubstantívum; deverb. – deverbatívum; modif. – modifikácia; mutač. – mutácia; transpoz. – transpozícia; X – trunkácia; M/0 – motivovanosť/nemotivovanosť slova

Nasledovníčky teórie a myšlienok J. Furdíka, L. Liptáková a K. Vužňáková, sa pokúsili o dopracovanie hesiel i lexikografický opis slovotvorne motivovaných slov. Vzhľadom na zameranosť ich pôsobiska (Pedagogická fakulta PF PU v Prešove) išlo o slovníkovú prácu v rámci grantového projektu VEGA *Malý slovotvorný slovník slovenčiny* (ďalej len MSSS) v intenciách didaktického využitia slovníkovej práce.

V druhej verzii absentovali slovotvorné parafrázy a motivačné výnamy, ktoré sú relevantné pri vyučovaní slovotvorby. Zároveň postupnosť pri zaznamenávaní jednotlivých charakteristík slovotvorne motivovaných slov nekorešpondovala s detským myslením. Preto autorky upravili tento variant tak, aby zachytával najdôležitejšie slovotvorné parametre a zároveň bol použiteľný v školskej praxi pri vyučovaní slovotvorby.

Vzhľadom na pôvodnú stavbu hesla, ktorú navrhol J. Furdík (pozri o tom Dziaková 2000, 2001, Furdík 2004), bola zachovaná postupnosť parametrov, no počet parametrov bol aj tu zredukovaný viac ako o polovicu. Postupnosť parametrov zohľadňovala spôsob myslenia od konkrétneho k všeobecnému i plynulý prechod pri odhaľovaní slovotvorných atribútov konkrétnych lexikálnych

jednotiek. Preto ako východisko slúžilo vysvetlenie slovotvorného/motivačného¹ významu slova. Na základe schopnosti zrekonštruovať kontext (kontexty), ktorý zachytáva sémantickú slovotvornú štruktúru lexikálnej jednotky a zároveň obsahuje východiskové slovo, možno prirodzenejšie a adekvátnejšie nájsť a vysvetliť motivačné väzby danej jednotky v slovotvornom systéme jazyka, t. j. zistiť príslušný vzťah k motivantu (motivantom) a k slovotvorným kategóriám, odкрыť slovotvornú štruktúru slova a následne postupy, ktoré sa zúčastnili pri jeho tvorbe.

Tab. 2: Ukážka z *Malého slovotvorného slovníka slovenčiny F-G-H* (z rukopisu K. Vužňákovej): G

HESLO (MOTIVÁT)	ST VÝZNAM	MOTIVOVANOSŤ	MOTIVANT	ST ŠTRUKTÚRA	ST POSTUP	ST KATEGÓRIE
gá, gága, gá-ga	0	0	0	0	0	0
gabardén	0	0	0	0	0	0
gabardénový (g-é nohavice)	taký, ktorý je z gabardénu	M	gabardén	gabardén-ový	sufixácia	desubst., mut., pôvod
gadžo	0	0	0	0	0	0
gadžovský	tak, že N je gadžovské	M	gadžovský	gadžovsk-y	transflexia	deadj., transp., vlastnosť na okolnosť
gadžovský (g-é správanie)	taký, ktorý má gadžo	M	gadžo	gadž-ovský	sufixácia	desubst., mut., charakteris- tická vlastnosť
gáfor	0	0	0	0	0	0
gáfrový (g-á mast')	taký, ktorý obsahuje gáfor	M	gáfor	gáfr-ový; o/0	transflexia	desubst., mut., zloženie

¹ Z dôvodu zjednotiť terminológiu vzhľadom na pedagogické účely sa používal termín „slovotvorný význam“. Podľa konceptu a terminológie J. Furdíka však v tomto prípade ide o „motivačný význam“, ktorý odpovedá na otázku Prečo sa niečo volá tak? Motivačný význam má individuálny charakter (napr. učiteľ „ten, kto učí“; pisateľ „ten, kto píše“; skladateľ „ten, kto skladá“), slovotvorný význam je všeobecným významom platným pre istú skupinu slov (ten, kto + V_{act}) (pozri o tom Furdík 2004, s. 61 – 62; Liptáková – Vužňáková 2009, s. 13).

gag [geg]	0	0	0	0	0	0
gágat'	robiť gágá	M	gágá	gág-at'	transflexia	deinterj., mut., hovoríť to

Vysvetlenie skratiek a značiek:

N – niečo/niekoľko; deadj. – deadjektívum; desubst. – desubstantívum; deinterj. – deinterjekcia; mut. – mutácia; transpoz. – transpozícia; M/0 – motivovanosť/nemotivovanosť slova

MSSS bol koncipovaný oproti pôvodnému projektu J. Furdíka (pozri vyššie) aj s iným cieľom. MSSS nepodával takú komplexnú slovotvornú charakteristiku lexikálnych jednotiek, no okrem lexikografického opisu slovotvorne motivovaných slov mal:

1. Rozvíjať schopnosť študentov pracovať so slovníkom.

2. Odstrániť ťažkosti (nerozlišovanie morfématickej a slovotvornej štruktúry slovotvorne motivovaného slova, abstrahovanie od sémantickej stránky derivátov a kompozít, zisťovanie smeru motivačnej intencie), súvisiace s osvojovaním si teórie tvorenia slov a na základe toho obohacovať a rozvíjať vlastný slovník i slovnú zásobu jazyka.

3. Poskytnúť odpovede na otázky objavujúce sa so zreteľom na individuálne potreby toho-ktorého komunikanta.

4. Vytvoriť pomocný študijný materiál pre učiteľov slovenského jazyka na všetkých typoch škôl i prostriedok na tvorbu didaktických cvičení s cieľom upevňovať poznanie formálno-sémantickej príbuznosti slov a uvedomovanie si príslušnosti slov k spoločnému slovotvornému hniezdu.

5. Eliminovať nepresnosti pri slovotvornej analýze toho-ktorého slova, ktoré sú spôsobené prístupom k motivovanému slovu prostredníctvom formálnej, vonkajšej binaristickej štruktúry slova.

Rozsiahlosť materiálu, ktorý sa mal spracovať (60 000 hesiel z KSSJ), časový horizont (dva roky) i neustále dopracúvanie slovotvornej teórie nedovolili opísať týmto spôsobom všetky lexikálne jednotky. Podarilo sa však detailnejšie analyzovať jednotlivé slovotvorné parametre a vydať monografickú prácu *Problémy lexikografického opisu slovotvorne motivovaných slov v slovenčine* (Vužňáková 2006b) s ukážkou spracovania hesiel začínajúcich na písmeno *f*. Heslá so začiatkom na *g* a *h* zostali v rukopise (spracovanie hesiel na *g* pozri v tab. 2).

V snahe pokračovať v lexikografickom opise slovotvorby slovenčiny vznikla v rámci ďalšieho projektu elektronická podoba *Malého slovotvorného slovníka*^[1] ako súčasť vysokoškolskej učebnice *Dieťa a slovotvorba* (Liptáková – Vužňáková 2009). Z názvu vyplýva, že v tomto prípade sa okrem didaktického aspektu opisovali a vybrali heslá v súvislosti s ontogenézou reči. Vzhľadom na podobu a stimuláciu detskej reči boli analyzované slovotvorne motivované slová vybraných kategórií a spôsobov tvorenia slov. Predmetom opisu sa stali deminutíva, zveličujúce slová, názvy mláďat,

prefixálne utvorené slovesá a niektoré kompozitá. Na základe detailnej slovotvornej analýzy deminutív v slovenčine sa podarilo vymedziť deminutívnosť ako štruktúrny jav, ukázať vzťah a neostre hranice medzi deminutívnosťou a expresívnosťou, vzťah medzi slovotvornou a sémantickou motiváciou, polyfunkčnosť deminutívnych sufixov v slovenčine i zdanlivú deminutívnosť v jazyku (pozri o tom Vužňáková 2013). Lingvistický opis deminutív sa premietol následne do skúmania deminutív v detskej reči (Vužňáková 2018). Spracovanie kompozít, ktorých lexikálny význam sa odchyľuje od slovotvorného, sa stalo východiskom pre skúmanie vzťahu lexikálneho a slovotvorného významu v monografickej práci *Kompozitá v slovenčine* (Vužňáková 2012) a vytvorenie *Slovotvorného slovníka kompozít v slovenčine* (Vužňáková 2012 – <http://ssks.pf.unipo.sk>, pozri o tom viac v časti 4). V tabuľkách 3, 4, 5, 6 a 7 prezentujeme ukážky z *Malého slovotvorného slovníka slovenčiny*.

Tab. 3: Deminutíva

HESLO (MOTIVÁT)	ST VÝZNAM	MOTIVOVANOSŤ	MOTIVANT	ST FORMA	ST POSTUP	ST KATEGÓRIE
balíček	„malý balík“	M	balík	balíč-ek; k/č	sufixácia	S → S., mod., zdrobnenina
baranček	„malý baran“	M	baran	baran-ček	sufixácia	S → S., mod., zdrobnenina
baraninka	„baranina - expr.“	M	baranina	baranin-ka	sufixácia	S → S., mod., zdrobnenina
baretká	0	0	0	0	0	0
barlička	„malá barla“	M	barla	barl-ička	sufixácia	S → S., mod., zdrobnenina
batoliatko	„malé batola“	M	batola	batol-iatko	sufixácia	S → S., mod., zdrobnenina
balíček	„malý balík“	M	balík	bal-iček; k/č	sufixácia	S → S., modifika- cia, zdrob- nenina
batôžik	„malý batoh“	M	batoh	batôž-ik; o/ô, h/ž	sufixácia	S → S., mod., zdrobnenina
batôžok	„malý batoh“	M	batoh	batôž-ok; o/ô, h/ž	sufixácia	S → S., mod., zdrobnenina
batôžtek	„malý batoh“	M	batoh	batôž-tek; o/ô, h/ž	sufixácia	S → S., mod., zdrobnenina

Tab. 4: Názvy mláďat

HESLO (MOTIVÁT)	ST VÝZNAM	MOTIVOVANOSŤ	MOTIVANT	ST FORMA	ST POSTUP	ST KATEGÓRIE
kurča	„mláďa kury“	M	kura	kur-ča	sufixácia	S → S., mod., mláďa
lastoviča	„mláďa lastovičky“	M	lastovička	lastovíč-a; i/i, k/č	sufixácia	S → S., mod., mláďa
levíča	„mláďa leva“	M	lev	lev-íča	sufixácia	S → S., mod., mláďa
líšťa	„mláďa lišky“	M	liška	líšť-a; k/t	sufixácia	S → S., mod., mláďa
losíča	„mláďa losa“	M	los	los-íča	sufixácia	S → S., mod., mláďa
mača	„mláďa mačky“	M	mačka	mač-a	sufixácia	S → S., mod., mláďa
medvied'a	„mláďa medved'a“	M	medveď	medvied'-a; e/ie	sufixácia	S → S., mod., mláďa
morča	„mláďa morky“	M	morka	morč-a; k/č	sufixácia	S → S., mod., mláďa
mýša	„mláďa myši“	M	myš	mýš-a; y/ý	sufixácia	S → S., mod., mláďa
opíča	„mláďa opice“	M	opica	opíč-a; i/í, c/č	sufixácia	S → S., mod., mláďa

Tab. 5: Augmentatíva

HESLO (MOTIVÁT)	ST VÝZNAM	MOTIVOVANOSŤ	MOTIVANT	ST FORMA	ST POSTUP	ST KATEGÓRIE
psisko	„veľký pes“	M	pes	ps-isko; e/0	sufixácia	S → S., mod., zveličovanie
pupčisko	„veľký pupok“	M	pupok	pupč- -isko; o/0, k/č	sufixácia	S → S., mod., zveli- čovanie

sedliačisko	„veľký sedliak“	M	sedliak	sedliač- -isko; k/č	sufixácia	S → S., mod., zveli- čovanie
schodisko	„veľký schod“ „to, čo je urobené zo schodov“	M	schod	schod- -isko; d/dʹ	sufixácia	S → S., mod., zveli- čovanie S → S., mut., názov podľa pôvodu
skalisko	„veľká skala“	M	skala	skal- -isko; l/ʹ	sufixácia	S → S., mod., zveli- čovanie
somárisko	„veľký somár“	M	somár	somár- -isko	sufixácia	S → S., mod., zveli- čovanie
sopliačisko	„veľký sopliak“	M	sopliak	sopliač- -isko; k/č	sufixácia	S → S., mod., zveli- čovanie
sprostáčisko	„veľký sprosták“	M	sprosták	sprostáč- -isko; k/č	sufixácia	S → S., mod., zveli- čovanie
stĺpisko	„veľký stĺp“	M	stĺp	stĺp-isko	sufixácia	S → S., mod., zveli- čovanie

Tab. 6: Deverbatívne a prefixálne utvorené slovesá

HESLO (MOTIVÁT)	ST VÝZNAM	MOTIVOVANOSŤ	MOTIVANT	ST FORMA	ST POSTUP	ST KATEGÓRIE
docupkať	„ukončiť cupkanie“	M	cupkať	do- -cupkať	prefixácia	V→V., mod., tempo- rálnosť
docválať	„ukončiť cválenie“	M	cválať	do- -cválať	prefixácia	V→V., mod., tempo- rálnosť
docvičiť	„ukončiť cvičenie“	M	cvičiť	do-cvičiť	prefixácia	V→V., mod., tempo- rálnosť
dočiahnuť	„dosiahnuť čiahnutím“	M	čiahnuť	do- -čiahnuť	prefixácia	V→V., mod., rezulta- tívnosť
dočiarat'	„pokryť čiaraním“	M	čiarat'	do-čiarat'	prefixácia	V→V., mod., rezulta- tívnosť
dočiarkat'	„pokryť čiarkaním“	M	čiarkat'	do- -čiarkat'	prefixácia	V→V., mod., rezulta- tívnosť
dočistiť	„ukončiť čistenie“	M	čistiť	do-čistiť	prefixácia	V→V., mod., tempo- rálnosť

dočítať	„ukončiť čítanie“	M	čítať	do-čítať	prefixácia	V→V., mod., tempo- rálnosť
dočmárať	„pokryť čmárním“	M	čmárať	do- -čmárať	prefixácia	V→V., mod., rezulta- tívnosť
dodať	„dať niečo k niečomu“	M	dať	do-dať	prefixácia	V→V., mod., modifi- kácia kvantity

Tab. 7: Kompozitá

HESLO (MOTIVÁT)	ST VÝZNAM	MOTIVOVANOSŤ	MOTIVANT	ST FORMA	ST POSTUP	ST KATEGÓRIE
osmonoh	„to, čo má osem nôh“	M	osem, nôh	osm-o- -noh	kompozično- -transflexný	denum.-desubst., mut., zloženie
ostroumný	„taký, kto- rý má ostrý um“	M	ostrý, um	ostr-o- -um-ný	kompozično- -sufixálny	deadj.-desubst., mut., charakterová vlastnosť
ostrovid	„to, čo ostro vidí“	M	ostrý, vidieť	ostr-o- -vid; ď/d	kompozično- -transflexný	deadj.-deverb., mut., činiteľský názov
ostrovtip	„ostrý vtip“	M	ostrý, vtip	ostr-o- -vtip	kompozično- -transflexný	deadj.-desubst., mod., kvalitatívnosť
ostrozelený	„ostro zelený“	M	ostrý, zelený	ostr-o- -zelený	kompozičný	deadverb.-deadj., mod., kvalitatívnosť
ozembuch	„ten, čo sa búcha o zem“	M	zem, búchať	o-zem- -buch; ú/u	prefixálno- -kompozično- -transflexný	desubst.-deverb., mut., činiteľ deja
ozlomkrk	„bežať tak, že si zlo- mím krk“	M	zlomiť, krk	o-zlom- -krk	prefixálno- -kompozično- -transflexný	deverb.-desubst., mut., spôsob deja
párnokopyt- ník	„to, čo má párny počet prstov s kopytami“	M	párny, kopyto	párn-o- -kopyt- -ník	kompozično- -sufixálny	deadj.-desubst., mut., nositeľ vlast- nosti
pätolizač	„ten, kto líže päty niekomu“	M	päta, lízať	pät-o-líz- -ač	kompozícia- -sufixácia	desubst.-deverb., mut., činiteľ deja

Vysvetlenie skratiek a značiek:

deadj. – deadjektívum; deadverb. – deadverbium; desubst. – desubstantívum; deverb. – deverbatívum; expr. – expresívum; mod. – modifikácia; mut. – mutácia; S – substantívum; ST – slovotvor-
ný; V – verbum; M/0 – motivovanosť/nemotivovanosť slova

4. SLOVOTVORNÝ SLOVNÍK KOMPOZÍT V SLOVENČINE²

Vzhľadom na rozsah a komplexnosť lexikografického opisu celej slovnej zásoby, ktorý presahuje možnosti jednotlivca a predstavuje celoživotnú prácu vyžadujúcu rozsiahly kolektív odborníkov, viacero knižných zväzkov a značné finančné zabezpečenie, sme sa rozhodli realizovať analýzu iba vybranej časti lexiky. Predmetom nášho výskumu sa stali kompozitá, a to v elektronickej podobe.

Koncepcia elektronického slovníka kompozít vznikla už v rokoch 2010 – 2012 v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0924/11 a zároveň bola rozpracovaná ako súčasť monografie *Kompozitá v slovenčine* (Vužňáková 2012). V tomto období slovník zahŕňal výlučne tie kompozitá, pri ktorých sa lexikálny význam neodchyľoval od motivačného významu.

V nedávno ukončenom projekte VEGA 1/0410/23 s názvom *Interdisciplinárny a viacparadigmatický prístup k opisu slovenských kompozít* bola pôvodná koncepcia ďalej precizovaná a lexikálny súbor bol rozšírený o ďalšie kompozitá, identifikované na základe korpusu *Slovníka koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová – Ološtiak – Ivanová 2005, 2007, 2012). Spracovanie dát prebiehalo s využitím počítačového programu Microsoft Excel, teda v elektronickej podobe, ktorá zároveň otvára možnosti budúceho zapojenia umelej inteligencie.

V súčasnej fáze výskumu však umelá inteligencia nebola využitá priamo pri tvorbe lexikografického diela, ale slúžila výlučne ako podporný analytický nástroj. Napĺňanie slovníka dátami sa preto realizovalo manuálne. Pri práci s nástrojmi umelej inteligencie je totiž potrebné počítať s možnosťou chýb a tzv. halucinácií, čo si vyžaduje neustálu verifikáciu výstupov. Išlo o lingvistický výskumný projekt zameraný na teoreticky ukotvený opis slovotvorného systému slovenčiny, pričom umelá inteligencia bola použitá ako asistent, nie ako cieľ ani ako aplikovaný technologický výskum v oblasti spracovania prirodzeného jazyka. Z hľadiska aktuálneho stavu poznania možno konštatovať, že umelá inteligencia je schopná významne asistovať pri lexikografickej a slovotvornej analýze, avšak nie ako autonómny nástroj a nie bez pevného teoretického ukotvenia v lingvistickom modeli. Osobitným problémom v oblasti slovotvornej analýzy je najmä rekonštrukcia motivačného významu, ktorý je kľúčový pre stanovenie ďalších slovotvorných parametrov. Umelá inteligencia v tomto smere často poskytuje len čiastkové riešenia, ktoré je potrebné následne kriticky preveriť, spresniť a upraviť. Zároveň sa ukazuje, že efektívne využívanie umelej inteligencie predpokladá jej systematické „učenie“ a dôslednú kontrolu zo strany odborníka.

² V rámci slovenskej lexikografie treba spomenúť aj *Slovník slovotvorných prostriedkov v slovenčine* (Ološtiak – Ivanová 2021), ktorý vznikol tiež na teoretickom základe koncepcie slovotvornej motivácie J. Furdíka. Ide o rozsiahlu lexikografickú prácu, ktorá sa však svojím zameraním odlišuje od pôvodnej Furdíkovej predstavy komplexného slovotvorného slovníka: hoci zahŕňa celú slovnú zásobu, sústreďuje sa primárne na inventarizáciu a opis slovotvorných prostriedkov, nie na systematické zachytenie všetkých slovotvorných parametrov lexém.

Ukážka komunikácie s AI^[2]:

Otázka: Aký je motivačný význam slova krivolaký?

Odpoveď AI: Krivolaký naznačuje, že cesta k cieľu nie je priama, jednoduchá ani rýchla, ale napriek tomu vedie dopredu. Vyjadruje myšlienku, že:

- úspech a osobný rast často prichádzajú cez omyly, obchádzky a zdržania
- zdanlivé „odbočky“ môžu byť nevyhnutnou súčasťou učenia
- aj keď sa človek necíti na správnej trase, stále môže smerovať k cieľu

Motivačné posolstvo v skratke

Nemusiš ísť rovnou, aby si išiel správne.

Príklady v motivačnom kontexte

- „*Moja kariéra bola krivolaká, ale naučila ma viac než priama cesta.*“
- „*Krivolaká cesta často vedie k hlbšiemu pochopeniu seba.*“

Emocionálny tón slova

- realistický
- povzbudzujúci
- ľudský (pripúšťa slabosti a chyby)

Ak chceš, môžem ti ho:

- porovnať so slovami trnistý, nepriamy, zložitý
- pomôcť použiť v motivačnom citáte alebo texte
- vysvetliť rozdiel medzi krivolaký a chaotický

Otázka: Motivačný význam nie je lexikálny význam, ktorý je vo výkladových slovníkoch. Motivačný význam odpovedá na otázku Prečo sa niečo volá tak? Potrebujem odpoveď na otázku, prečo sa krivolaký volá krivolaký?

Odpoveď AI: Prečo sa krivolaký volá *krivolaký*?

Slovo krivolaký je motivované svojou stavbou – vzniklo zložením dvoch koreňov:

- kriv- ← *krivý* (ohnutý, nepriami, nie rovný)
- -lak- / -lok- ← *lák / lok* (starší výraz pre záhyb, ohyb, oblúk, dnes už samostatne nepoužívaný)

- príponová časť -aký tvorí prídavné mená

Motivačný význam teda znie:

krivolaký = taký, ktorý je tvorený mnohými krivinami, ohybmi, záhybmi

Odpoveď na otázku „prečo sa tak volá?“

Pretože označuje predmet alebo jav, ktorý sa skladá z opakovaných krivých ohybov, nie z jednej priamej línie. Názov priamo odráža jeho tvarovú vlastnosť.

Otázka: Čo pôvodne znamená časť -laký a odkiaľ pochádza?

Odpoveď AI: Základ: starý koreň *lak / lok*

Časť -laký v slove *krivolaký* nie je samostatná prípona v dnešnej slovenčine. Ide o pozostatok starého lexikálneho koreňa:

- *lok / *lak (praslovanský koreň)
- význam: ohyb, zákrut, oblúk, zatočenie

Tento koreň dnes nefunguje ako samostatné slovo, ale zachoval sa vo viazaných tvaroch.

Otázka: Ako vzniklo slovo „krivolaký“?

Odpoveď AI: Pôvodná stavba bola významovo približne:

- krivý + lok (ohyb)

→ *krivý ohyb*

→ *krivolaký* = „plný ohybov, mnohozákrutový“

Časť -laký teda neznamená „krivý“ sama o sebe, ale konkretizuje spôsob krivosti: nie jednorazový ohyb, ale opakované, členité zákruty.

Krátka, presná odpoveď:

motivačný význam je „krivý ohyb“

Prečo krivý ohyb?

Motivačný význam odpovedá na otázku z čoho je slovo utvorené a aké pomenovacie prvky ho motivujú.

- *kriv-* ← *krivý* (adjektívum – vlastnosť)
- *-lak-* / *-lok-* ← *ohyb, zákrut* (substantívny významový základ)

Vzťah je teda:

adjektívum + pomenovanie ohybu → *krivý ohyb*

Keďže slovo *krivolaký* je dnes synchronne nemotivované, jeho motivačný význam možno určiť len diachrónne. Preto sme danú informáciu porovnávali a overovali v etymologickom slovníku: *krivolaký* expr. „*klukatý*“ (od 18. stor.) **Dnes sa môže pociťovať ako odvodenina od krivý, ide však o starú zloženinu – východiskom je psl. *kriv-o-lękъ (doslova asi „krivo zahnutý“)* (Králik 2015, s. 301). Na základe toho sme slovo považovali za kompozitum, konkrétne semikompozitum s bázoidom -laký*, teda s časťou, ktorá neexistuje ako samostatná lexikálna jednotka v súčasnom jazyku a zároveň stratila pôvodný význam (bližšie o termíne „bázoid“ pozri v ďalšej časti textu za obr. 6). Motivačný význam sme preto uviedli na základe etymológie.

Obr. 5: Ukážka hesla s jedným bázdoidom

1. Heslo (motivát):	krivolaký
1.1 Kolokácia:	
2. Motivačný (slovotvorný) význam:	„krivo (ohnutý)“**
2.1 Lexikálny význam:	→ krivý, kľukatý
3. Motivanty:	krivo, -laký**
4. Slovo tvorná štruktúra:	krivo-laký
4.1 Alternačné zmeny:	Ø
5. Slovo tvorné prostriedky:	-laký*
5.1 Typ slovo tvorných prostriedkov:	-bázoid
6. Slovo tvorný postup:	semikompozičný
7. Slovo druhová charakteristika motivantu/motivantov:	adverbium-adjektívum
8. Slovo druhová charakteristika motivátu:	adjektívum
9. Typ onomaziologickej kategórie:	modifikácia
10. Slovo tvorná (onomaziologická) kategória:	kvalitatívnosť
11. Motivačná intencia:	krivo + -laký** → krivolaký → krivolako

Kompozitá analyzujeme na rozdiel od modelu J. Furdíka len na základe 11 parametrov, z ktorých tri sú bližšie určené ešte podkategóriami. V *Slovo tvornom slovníku kompozít v slovenčine* neuvádzame sémanticko-gramatickú špecifikáciu motivantov a motivátu a nezachytávame údaje, týkajúce sa zovšeobecnení uvedených informácií, ako sú slovo tvorný vzorec, abstraktná schéma slovo tvorného významu a súhrnná charakteristika. Ide o javy, ktoré sa dajú získať štatistickým vyhodnotením ostatných údajov. Podobne je to s príkladmi slov, ktoré patria k rovnakému slovo tvornému typu. V našom slovníku nielen dva príklady, ale všetky kompozitá, ktoré sa vyznačujú rovnakým spôsobom vzniku, resp. rovnakou slovo tvornou kategóriou, možno zobrazit prostredníctvom príslušného výberu vyhľadávania v slovníku. K motivačnému významu sme doplnili lexikálny význam. Ten však uvádzame len v tých prípadoch, keď sa lexikálny význam odchyľuje od motivačného. Motivačný význam sme porovnávali s lexikálnym vo výkladových slovníkoch. V prípade, že lexikálny význam sa odkláňa od motivačného, uvádzame jeho výklad podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (Kačala – Pisárčiková 1997), *Slovníka slovenského jazyka* (Peciar 1959 – 1968) alebo *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (Buzássyová – Jarošová 2006; Jarošová – Buzássyová 2011; Jarošová 2015, 2021). Výklady lexém v analyzovaných lexikografických prácach sú miestami značne rozsiahle, pre-

to bolo nevyhnutné ich obsah primerane redukovať s ohľadom na rozsahové možnosti dátového poľa v *Slovotvornom slovníku kompozít v slovenčine*. Odklon lexikálneho významu od významu motivačného má pritom rôzny stupeň a predstavuje dynamický, postupne prebiehajúci proces. Rozhodnutie o tom, či lexikálny význam v hesle uvádzať alebo neuvádzať, je preto do istej miery podmienené interpretačným prístupom, resp. jazykovým citom konkrétneho zostavovateľa hesla.

Spracovanie slovotvorných parametrov je zároveň prispôsobené tabuľkovému zachytávaniu informácií a ich programátorskému spracovaniu. Vložené dáta tvoria rozsiahlu tabuľku údajov a ich zápis je kombináciou prirodzeného jazyka a programátorských znakov, čo umožňuje transformovať údaje do podoby, ktorá vhodnejšie sprístupňuje používateľovi jazyka sledovanie a vyhľadávanie informácií niekoľkými spôsobmi.

Dáta zachytené v excelovskej tabuľke sú spracované webovou aplikáciou, prostredníctvom ktorej sa zobrazia informácie o jednotlivých heslách v nasledujúcej podobe.

Obr. 6: Ukážka hesla s dvoma bázami

1. Heslo (motivát):	belasooký
1.1 Kolokácia:	(b – é dievča)
2. Motivačný (slovotvorný) význam:	„taký, ktorý má belasé oči“
2.1 Lexikálny význam:	
3. Motivy:	belasý, oko
4. Slovotvorná štruktúra:	belas-o-ok-ý
4.1 Alternačné zmeny:	Ø
5. Slovotvorné prostriedky:	-o-, -ý
5.1 Typ slovotvorných prostriedkov:	spájacia morféma, gramatická morféma
6. Slovotvorný postup:	kompozično-transflexný
7. Slovnodruhovú charakteristika motivantu/motivantov:	adjektívum-substantívum
8. Slovnodruhovú charakteristika motivátu:	adjektívum
9. Typ onomaziologickej kategórie:	mutácia
10. Slovotvorná (onomaziologická) kategória:	nápadný znak
11. Motivačná intencia:	belasý + oko → belasooký

Vychádzame z klasifikácie M. Ološtiaka (Ološtiak – Vojteková 2021; Ološtiak – Vojteková – Oriňáková 2018) a zložené slová analyzujeme podľa toho, či ide o pra-

vé kompozitá, semikompozitá alebo kvázikompozitá. Pravé kompozitá obsahujú dve bázy, teda jednotky s oboma plnohodnotne motivovanými komponentmi, t. j. so slovotvornými základmi, ktoré existujú ako samostatné lexikálne jednotky: napr. *stredná škola* → *stredoškolák*, *celá sieť* → *celosieťový*, *dať plnú moc* → *splnomocniť*, *po štyroch nohách* → *štvornožky* (pozri aj ukážky hesiel vyššie – obr. 5 a 6). Semikompozitá obsahujú jednu bázu a jeden bázoid, teda jednotky s plnohodnotne motivovaným komponentom a s jedným viazaným komponentom: napr. *(veda)* o baktériách* → *bakteriológia*, *terapia (koňmi)** → *hipoterapia* (pozri analýzu slova *krivolaký* vyššie). Pri semikompozitách uvádzame bázoid ako jeden z motivantov so špeciálnym znakom, teda s hviezdičkou (eko-*, mikro-*, -man*), ale i ako slovo-tvorný prostriedok. Na základe toho je možné vymedziť systém bázoidov vo všetkých semikompozitách, ktoré obsahuje daný slovník, a vyhľadávať semikompozitá s konkrétnym/vybraným bázoidom v iniciálovej alebo finálnej pozícii (bázoid-, -bázoid). Kvázikompozitá obsahujú dva bázoidy, teda oba viazané, resp. internacionálne komponenty, ktoré nefungujú ako samostatné pomenovania, napr. „(strach)* z (mužov)*“ → *androfóbia*, „to, čo (miluje)* (vodu)*“ → *hydrofil*, „(vznik)* (sveta)*“ → *kozmogónia*. Kvázikompozitá pokladáme za slovotvorne nemotivované vzhľadom na absenciu motivantov ako samostatne jestvujúcich lexikálnych jednotiek v jazyku, no aj kvázikompozitá sa vyznačujú istou mierou štruktúrovanosti a pôvodne ide o motivované slová. Preto aj tieto lexikálne jednotky sú súčasťou slovníka. Ich slovotvornú analýzu však nerealizujeme. Uvádzame iba: 1. pôvodnú motiváciu v zátvorkách, čo znamená, že nejde o synchronne, jazykovým vedomím rekonštruovateľnú odpoveď na otázku Prečo sa niečo volá tak, ako sa volá?, 2. slovný druh kvázikompozita, 3. motivačnú intenciu, keďže kvázikompozitá môžu byť motivantom pre ďalšie slová, hoci v podobe derivátov, napr. *mikroskop* → *mikroskopický*, *superman* → *supermanský*, *supermanstvo*.

Obr. 7: Ukážka hesla s dvoma bázoidmi

1. Heslo (motivát):	stereotyp
1.1 Kolokácia:	
2. Motivačný (slovotvorný) význam:	„(nemenný)* (odtlačok)*“
2.1 Lexikálny význam:	→ zaužívaný, ustálený spôsob reagovania, konania
3. Motivanty:	stereo-*, -typ*
4. Slovotvorná štruktúra:	Ø
4.1 Alternačné zmeny:	Ø
5. Slovotvorné prostriedky:	Ø
5.1 Typ slovotvorných prostriedkov:	Ø

6. Slovtvorný postup:	kvázikompozičný
7. Slovnodruhovú charakteristiku motivantu/ motivantov:	Ø
8. Slovnodruhovú charakteristiku motivátu:	substantívum
9. Typ onomaziologickej kategórie:	Ø
10. Slovtvorná (onomaziologická) kategória:	Ø
11. Motivačná intencia:	stereo-* + -typ* → stereotyp → stereotypný → stereotypne

V niektorých prípadoch môžu byť kompozitá polymotivačné, resp. ich motivácia sa dá rekonštruovať dvoma, v niektorých prípadoch troma spôsobmi. Niekedy ide o polymotiváciu súvisiacu s odlišným kompozičným postupom (napr. čistá kompozícia a kompozično-derivačný postup) s odlišným typom onomaziologickej kategórie (napr. modifikácia X mutácia) alebo s rôznou slovtvornou kategóriou (napr. spredmetnenie deja X výsledok činnosti), niekedy o možnosť vysvetliť utvorenosť lexikálnej jednotky deriváciou i kompozíciou. V takýchto prípadoch uvádzame viaceré alternatívy.

Osobitosť slovníka spočíva najmä v spôsobe vyhľadávania a sprístupňovania lexikografických údajov. Na rozdiel od tradičných výkladových slovníkov, ktoré umožňujú predovšetkým lineárne vyhľadávanie hesiel, analyzovaný slovník ponúka viacúrovňový vyhľadávací systém, ktorý reflektuje slovtvornú štruktúru kompozít a umožňuje ich systematické porovnávanie na základe spoločných slovtvorných charakteristík.

Vyhľadávanie hesiel v slovníku je možné realizovať troma základnými spôsobmi. Prvým je vyhľadávanie na základe zadania konkrétneho kompozita, čím sa používateľovi sprístupnia relevantné lexikografické informácie analogicky k iným jazykovedným slovníkom (porov. napr. online verzie výkladových slovníkov). Druhý spôsob predstavuje abecedné vyhľadávanie, ktoré umožňuje výber hesiel zo zoznamu lexikálnych jednotiek usporiadaných podľa abecedy, čím sa zachováva kontinuita s tradičným knižným slovníkovým usporiadaním.

Tretí spôsob vyhľadávania je založený na selekcii slovtvorných parametrov podľa voľby používateľa. Tento typ vyhľadávania umožňuje nielen identifikovať jednotlivé kompozitá, ale predovšetkým sledovať ich slovtvorné charakteristiky vo vzájomných súvislostiach. Zároveň poskytuje priestor na získavanie kvantitatívnych údajov o slovtvornej motivácii v slovenčine, čím sa slovník stáva nielen deskriptívnym, ale aj analytickým a výskumným nástrojom.

Prostredníctvom slovtvorného vyhľadávania je možné zobrazovať a triediť heslá na základe viacerých parametrov, medzi ktoré patria alternačné zmeny, použité slovtvorné prostriedky a ich typy, slovtvorný postup, slovnodruhovú charakteris-

tika motivátu i motivantov, typ onomaziologickej kategórie, slovotvorná (onomaziologická) kategória, ako aj motivačná intencia.

Vďaka uvedeným vlastnostiam slovník prekračuje rámec bežného lexikografického diela a predstavuje dynamický nástroj vhodný nielen na lexikálny opis, ale aj na systematický slovotvorný výskum a empirickú analýzu jazykového materiálu. Z týchto skutočností vyplývajú aj možnosti využitia tejto lexikografickej práce.

Za základné funkcie a prínosy *Slovotvorného slovníka kompozít v slovenčine* považujeme:

a) Štruktúrne-analytickú funkciu

Slovník predstavuje systematicky štruktúrovaný zdroj dát, ktorý umožňuje nielen kvalitatívny opis jednotlivých lexém, ale najmä kvantitatívne a štatistické analýzy slovotvorného systému. Umožňuje sledovať produktivnosť jednotlivých kompozičných modelov, typov onomaziologických kategórií, distribúciu bázoidov či mieru polymotivácie v synchronickej podobe jazyka. Takto koncipovaný slovník poskytuje empirický základ na overovanie teoretických hypotéz slovotvorby a onomaziológie.

b) Diachrónny a dynamický rozmer

Elektronická podoba slovníka umožňuje zachytávať dynamiku lexikálneho systému, teda postupné posuny od motivovanosti k lexikalizácii, zmeny v miere významovej transparentnosti kompozít či rozširovanie a ústup jednotlivých slovotvorných modelov. Slovník tak nepredstavuje uzavretý inventár, ale otvorený systém, ktorý môže reagovať na vývoj jazyka.

c) Funkciu dátovej základne pre interdisciplinárne skúmania a kognitívnu paradigmu

Slovník poskytuje empirický materiál pre výskum kognitívnych a vývinových aspektov jazyka. Umožňuje sledovať, ako sa prostredníctvom kompozít konceptualizuje poznanie sveta a ako si používatelia jazyka – najmä deti – osvojujú slovotvorné modely. Jeho výskumný potenciál v tejto oblasti dokumentuje monografia *Kompozitá v slovenčine 2. Od slov ku konceptom sveta* (Vužňáková 2025), ktorá vznikla na základe dát daného slovníka.

d) Metodologické východisko pre ďalšie slovotvorné spracovanie lexiky

Slovník možno chápať ako pilotný model pre širšie lexikografické spracovanie slovotvorby v slovenčine. Ukazuje, ktoré údaje sú vhodné na manuálne spracovanie a ktoré možno získať automatizovane alebo štatistickým vyhodnotením.

e) Prepojenie s korpusovou lingvistikou a inými jazykovými zdrojmi

Tabuľkovo a programátorsky spracované údaje umožňujú prepájanie slovníka s jazykovými korpusmi, frekvenčnými databázami a inými lexikografickými zdrojmi. Slovník sa tak môže stať súčasťou širšej infraštruktúry jazykových zdrojov slovenčiny.

f) Didaktickú a popularizačnú funkciu

Slovník má potenciál slúžiť ako didaktická pomôcka pri výučbe lexikológie, slovotvorby a jazykového systému na školách, ale aj ako nástroj rozvíjania jazykového povedomia širšej verejnosti. Elektronická forma umožňuje intuitívne vyhľadávanie, filtrovanie a názorné zobrazovanie vzťahov medzi lexémami.

5. PERSPEKTÍVY SPRACOVANIA SLOVOTVORBY V SLOVENČINE

V súčasnom stave výskumu je lexikograficky systematicky spracovaná iba časť slovnej zásoby, konkrétne kompozitá. Spracovanie celej lexiky, predovšetkým oblasti odvodených slov, zostáva otvorenou výzvou, ktorá zároveň otvára nové metodologické a technologické perspektívy. V tejto súvislosti sa čoraz naliehavejšie vynára otázka možností využitia umelej inteligencie pri modelovaní slovotvorného systému slovenčiny.

Z hľadiska súčasného stavu poznania možno konštatovať, že umelá inteligencia je schopná významne asistovať pri spracovaní slovotvorby, avšak nie ako autonómny nástroj a nie bez teoreticky ukotveného lingvistického modelu. Odborne presnejšia odpoveď si preto vyžaduje rozlíšenie medzi úlohami, ktoré je možné efektívne automatizovať, a úlohami, ktoré ostávajú viazané na lingvistickú interpretáciu.

Pri spracovaní odvodených slov by umelá inteligencia dokázala pomerne spoľahlivo a efektívne podporiť najmä formálne a štatisticky založené operácie. Ide predovšetkým o automatickú segmentáciu slov na potenciálny slovotvorný základ a formant, rozpoznávanie frekventovaných derivačných modelov (napr. sufixálnych typov ako *-ník*, *-osť*, *-ovať*), návrh možných motivačných dvojíc na základe formálnej, distribučnej a kontextovej podobnosti, vyhľadávanie paralelných slovotvorných typov v rozsiahlych dátových súboroch, ako aj štatistické vyhodnocovanie produktívnosti jednotlivých formantov a modelov. V týchto oblastiach sa umelá inteligencia opiera o svoju schopnosť identifikovať vzorce, pravidelnosti a opakovateľné štruktúry vo veľkých množstvách dát.

Na druhej strane bez explicitného lingvistického vedenia by umelá inteligencia narážala na zásadné obmedzenia pri úlohách, ktoré presahujú rovinu formálnej podobnosti. Problematické by bolo najmä určovanie slovotvornej motivácie v zmysle jazykového vedomia, rozlišovanie medzi motivovanosťou a lexikalizáciou, identifikácia polymotivácie a konkurujúcich interpretačných možností, ako aj rozhodovanie v hraničných, nepravidelných či idiosynkratických prípadoch. Rovnako náročná by bola interpretácia významu v rámci onomaziologických kategórií. Tieto aspekty slovotvornej analýzy sú totiž založené na teoretickej reflexii, interpretačnom rozhodovaní a jazykovom cite, ktoré nemožno redukovať na frekvenciu ani na čisto formálne kritériá.

Ako najreálnejší a metodologicky udržateľný sa preto javí hybridný model spolupráce lingvistiky a umelej inteligencie. V takomto modeli by lingvisticky defino-

vaný slovotvorný aparát určoval základné kategórie, parametre a interpretačné rámce. Umelá inteligencia by v tomto rámci automatizovala rutinné analytické kroky, spracúvala veľké objemy dát a navrhovala možné riešenia, zatiaľ čo lingvista by výsledky overoval, korigoval a interpretoval.

V tomto kontexte môže *Slovotvorný slovník kompozít v slovenčine* plniť funkciu trénovacej a validačnej bázy pre budúce pokusy o automatizované spracovanie derivácie. Ak by sa analogickým spôsobom podarilo spracovať aj oblasť odvodených slov, vznikol by unikátny formálny model slovotvorného systému slovenčiny. Takýto model by bol využiteľný nielen v teoretickom jazykovednom výskume a lexicografii, ale aj v didaktike, v oblasti spracovania prirodzeného jazyka a pri vývoji inteligentných jazykových aplikácií.

6. ZÁVER

Príspevok sa zameriaval na lexikografický opis slovotvorného systému slovenčiny v troch vzájomne prepojených rovinách – vízií, aktuálneho stavu a perspektív ďalšieho výskumu. Východiskom bola koncepcia *Slovotvorného slovníka slovenčiny*, vytvorená J. Furdíkom, ktorá predstavuje ambicióznú víziu komplexného opisu lexiky z hľadiska slovotvornej motivácie. Táto koncepcia sa v plnom rozsahu doposiaľ nepodarila realizovať, no stala sa metodologickým základom pre vznik viacerých čiastkových spracovaní.

Ako aktuálny stav výskumu bol predstavený *Slovotvorný slovník kompozít v slovenčine*, ktorý predstavuje prvé systematickejšie, hoci parciálne lexikografické spracovanie slovotvorného subsystému v elektronickej podobe. Slovník overuje realizovateľnosť redukovaného, no teoreticky ukotveného opisu slovotvorných parametrov a zároveň demonštruje výhody elektronického spracovania dát, najmä v oblasti viacrozmerného vyhľadávania, analytického porovnávania a kvantitatívneho vyhodnocovania slovotvorných javov.

Perspektívy ďalšieho spracovania slovotvorného systému slovenčiny sa čoraz výraznejšie spájajú s možnosťami využitia umelej inteligencie. Výskum však ukazuje, že jej úloha spočíva predovšetkým v podpore formálnych, štatistických a opakovateľných analytických operácií, zatiaľ čo interpretácia motivačného významu, rozlišovanie medzi motivovanosťou a lexikalizáciou či riešenie hraničných javov zostávajú doménou lingvistickej reflexie. Ako najperspektívnejší sa preto javí hybridný model spolupráce, v ktorom umelá inteligencia funguje ako asistívny nástroj v rámci teoreticky ukotveného lingvistického aparátu.

Slovotvorný slovník kompozít v slovenčine možno v tomto kontexte chápať nielen ako výsledok doterajšieho výskumu, ale aj ako metodologické východisko pre budúce pokusy o komplexnejší, technologicky podporený opis slovotvorného systému slovenčiny.

Literatúra

- BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.
- DOKULIL, M. (1962): *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- DZIAKOVÁ, K. (2000): *Slovotvorný slovník slovenčiny*. [Diplomová práca.] Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- DZIAKOVÁ, K. (2001): O príprave slovotvorného slovníka slovenčiny. In: *Slovo o slove*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 29 – 32.
- FURDÍK, J. (1990): Pokus o komplexný kvantitatívny výskum slovotvorného systému pomocou počítača (metodologické východiská a prvé výsledky). In: Blanár, V. et al. (eds.): *Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov. Materiály zo sympózia lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov* (Nové Vozokany, 24. – 26. apríla 1989). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 254 – 264.
- FURDÍK, J. (1993): *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter.
- FURDÍK, J. (2002): K onomaziologickej štruktúre slovotvorne motivovaného slova. In: Mengel, S. (ed.): *Slavische Wortbildung: Semantik und Kombinatorik. Materialien der 5. Konferenz der Kommission für slavische Wortbildung beim Internationalen Slavistenkomitee*. Münster: LIT Verlag, 113 – 123.
- FURDÍK, J. (2004): *Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia)*. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka.
- FURDÍK, J. (2008): *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG.
- FURDÍK, J. – FURDÍK, K. (2002): Slovotvorný slovník slovenčiny – softvérové riešenie. In: Nábělková, M. – Šimková, M. (eds.): *Varia 9. Zborník z materiálov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov* (Modra-Piesok, 1. – 3. december 1999). Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 305 – 316.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda.
- JAROŠOVÁ, A. (2011): Percepcia a lexikografické spracovanie zložených adjektív. In: *Slovenská reč*, 76/3, 132 – 148.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2015): *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. Bratislava: Veda.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2021): *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. Bratislava: Veda.
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M. (eds.) (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. vyd. Bratislava: Veda.
- KRÁLIK, L. (2015): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- LIPTÁKOVÁ, L. – VUŽŇÁKOVÁ, K. (2009): *Dieťa a slovotvorba*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.
- OLOŠTIAK, M. (2013): Onomaziologická štruktúra lexikálnych jednotiek. In: Ološtiak, M. – Sisák, L. (eds.): *Od morfém ku komplexným slovám a ich paradigmám*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, 9 – 89.
- OLOŠTIAK, M. (ed.) (2015): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta.
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. – PALKOVÁ, L. – VUŽŇÁKOVÁ, K. (2021): *Slovník slovotvorných prostriedkov v slovenčine*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta.
- OLOŠTIAK, M. – VOJTEKOVÁ, M. (2021): Kompozitnosť a kompozícia: príspevok k charakteristike zložených slov na materiáli západoslovanských jazykov. In: *Slovo a slovesnosť*, 82/2, 95 – 117.
- OLOŠTIAK, M. – VOJTEKOVÁ, M. – ORIŇÁKOVÁ, S. (2018): *Slovotvorná adaptácia a kompozitnosť v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- PECIAR, Š. (red.) (1959 – 1968): *Slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- SOKOLOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. – VUŽŇÁKOVÁ, K. (2005): Prínos slovníka koreňových morfém k charakteristike kompozit. In: *Jazykovedný časopis*, 56/2, 99 – 126.

- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. (eds.) (2005): *Slovník koreňových morfémov slovenčiny*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. (eds.) (2007): *Slovník koreňových morfémov slovenčiny*. 2. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. (eds.) (2012): *Slovník koreňových morfémov slovenčiny*. 3. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2006a): Slovtvorné (onomaziologické) kategórie a slovtvorný význam derivátov a kompozít v slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 57/1, 13 – 32.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2006b): *Problémy lexikografického zachytenia slovtvorného systému slovenčiny*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2012): *Kompozitá v slovenčine*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2013): Deminutíva v slovenčine z lingvisticko-didaktického aspektu. In: *O dieľati, jazyku, literatúre*, 1/2, 43 – 60.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2015): Lexikografické aspekty slovtvornej motivácie. In: Ološtiak, M. (ed.): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 909 – 962.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (2018): Slovtvorba v ranej ontogenéze reči. In: Slančová, D. (ed.): *Desať štúdií o detskej reči. Lexika – gramatika – pragmatika*. Bratislava – Prešov: Veda – Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 87 – 153.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. (ed.) (2025): *Kompozitá v slovenčine 2. Od slov ku konceptom sveta*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- VUŽŇÁKOVÁ, K. – GÁBOROVÁ, M. – BRESTOVIČOVÁ, A. (2025): *Slovtvorný slovník kompozít v slovenčine*. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Dostupné na: <http://ssks.unipo.sk>

Internetové zdroje

- [1] http://indi.unipo.sk/?page_id=42 (cit. 10. 1. 2026).
- [2] OpenAI. (2025). ChatGPT (GPT-5.1) [Large language model]. <https://chat.openai.com>

Katarína Vužňáková

Prešovská univerzita, Pedagogická fakulta

17. novembra 15, 080 01 Prešov

E-mail: katarina.vuznakova@unipo.sk

ORCID: 0000-0002-7377-7537